

Eldbjørg Haug (red.): Utstein Kloster — og Klosterøys historie. Stiftelsen Utstein Kloster 2005. 429 s. og utallige illustrationer. ISBN 82-303-0536-6.

Bokomtale ved Brian Patrick McGuire

Utstein kloster på Klosterøy er det bedst bevarede af de norske middelalderklostre og derfor er det passende at give stedet den opmærksomhed den her får. Men denne bog er langt mere end en klosterhistorie. Den indeholder en kulturhistorisk redegørelse der begynder i den ældste tid og fortsætter til vore dage. Resultatet er en imponerende beskrivelse ikke alene af Utstein men af Rogaland og Norge som helhed.

Eivind Heldaas Seland lægger ud med "Fra Hav til Hafrsfjord — Utstein før Harald Hårfagre". Takket være undersøgelser lavet af Stavanger Museums arkæolog, Jan Petersen, i 1940'erne, har vi et godt kendskab til Klosterøy. Der er et labyrint der kan tolkes som et religiøst anlæg fra yngre romersk jernalder og folkevandringstid. De mange våbengrave fra denne periode tyder på en periode præget af ufred. En bronzekedel fundet på Utstein, "vestlandskedel" er formodentlig produceret i de romerske byer langs Rhinen i denne periode. Den viser ikke direkte kontakt sydpå men kan tages til indtægt for stormændenes udveksling af gaver med hinanden.

Utsteins placering ude til havet og havnen (Klostervågen) må have fremmet søfart. I 2003 fandt marinearkæologer et muligt skibsspærre, og Eivind Seland mener, at Utstein sidst i merovingertid eller i tidlig vikingetid kan have været et center for sømagt. Utstein havde alt som behøvedes: havet som færdselsvej og madkammer; god landbrugsjord; strategisk beliggenhed for handel, forsvar og skatteopkrævning.

Eldbjørg Haug tager sig af "Kongsgårdstid", en periode som er svært at fæstne præcis men som kan placeres fra slutningen af 800-tallet og indtil slutningen af 1100-tallet. Ifølge Snorres *Heimskringla* boede den gamle Harald Hårfagre (c. 872–c.930) ofte på Utstein. Hans magtområde var begrænset til Vestlandet. Haug forsøger at datere slaget ved Hafrsfjord, hvor Harald bliver nævnt, og hun når til 890–900. Harald ved erobringen af hele sydvest Norge gjorde Utstein til kongsgård. Hans succes kan skyldes et tilbageslag i den danske kongemagt i denne periode.

Eldbjørg Haug ser Utstein kongsgård som en af ca. 15 kongsgårde der var led i et "ambulerende kongedømme" i vikingetid og tidlig middelalder. Under hele denne periode er Utstein "et sjømilitært støttepunkt og en utkikkspost som det har været vigtig for den til enhver tid regjerende konge å beherske" (s. 85). Men kongens residens flyttes på et tidspunkt til Stavanger. Denne udvikling ses sammen med Norges krist-

ning, med nære kontakter til England, specielt i midten af 900-tallet til dets reformerede monastiske bisper. Håkon den gode (c. 935–55) bliver den første missionskonge i Norge, men han nåede ikke langt med kristningen. Olav Tryggvason videreførte den, og endelig Olav Haraldsson (1015–28). Beretningen her bliver til en norsk rigshistorie og Utsteins rolle kommer i baggrunden.

Bogens længste kapitel er Eldbjørg Haugs “Klostret på Utstein”, og det er her hvor de nyeste resultater af historiske undersøgelser på området afsløres. Det har længe været en kendt sag, at Utstein kloster bestod af augustinerkorherrere, præsteviede brødre der i modsætning til benediktinske munke havde et ansvar for pastoralt arbejde. Men spørgsmålet har været hvornår augustinerne kom til Utstein.

Takket være Christian Lange, den norske klosterhistories pioner, har det været antaget at Utstein kloster blev grundlagt efter 1263 af kong Magnus Lagabøter. Så sent som i håndbogen fra 1987, *Klosteranlegg i Norge. En oversigt* (Fortidsminner nr 68) forklares det, at Olavsklostret i Stavanger i 1260erne blev flyttet til Utstein. Denne tolkning har været udfordret med en påstand om, at Olavsklostret ikke var augustinsk, som Utstein, men benediktinsk. Stavangerkirken havde tætte bånd med Winchester. En pavelig omtale af et medlem af Olavsklostret som munk har også antydnet, at stedet ikke var augustinsk.

Dette er en kompliceret historie, men det lykkes Haug at vise bånd mellem Stavangers og Winchesters historier. Hendes bedste argument er dyrkelsen i Stavanger af Sankt Swithun, en bispehelgen fra Winchester der ikke var meget kendt uden for hjemlandet. Olavsklostret kan være etableret i Stavanger omkring 1100 som et reformeret benediktinerkloster og stedets oprindelige domkapitel, i overensstemmelse med periodens reformbestrebelse og regulering af præstesamfund. Efter midten af 1200-tallet blev det regelbundne samfund opløst og sekulariseret, muligvis i forbindelse med en bybrand i 1272.

Haug mener, at nogle af munkene kan have fået husly på Utstein. Her havde der siden 1160erne været et augustinerkloster. Der er intet endeligt bevis for denne tidlige datering, men Haug ser Utsteins grundlæggelse i forbindelse med etableringen af Halsnøy augustinerkloster og kroningen af Magnus Erlingsson i 1164. Hun peger på tilstedeværelsen af et 1100-tals døbefont i Utstein kirke som en indikation af stiftelsens alder. Jeg er enig med hende i, at anden halvdel af 1100-tallet er et mere sandsynligt tidsrum for Utsteins etablering som augustinerkloster end anden halvdel af 1200-tallet: det er i den tidlige periode at augustinerordenen trivedes og voksende.

I den øvrige del af hendes artikel redegør Eldbjørg Haug for nogle af de kedelige sammenstød der opstod mellem Utsteins brødre og Stavangers biskop, bl. a. i 1330erne. Hun gør sit bedste for at udrydde nogle af de fordomme mod klosterfolk der den dag i dag præger ikke alene menigmands opfattelse men også historikers

dom. Den eneste gang jeg kan fange Haug i en misforståelse er hendes påstand (s. 153), at indvielsen af abbeden var et sakramente “på linje med presteinnvielse”. Middelalderkirken havde syv sakramenter og abbedindvielsen var ikke iblandt dem.

Der er en fascinerende redegørelse for Utsteins respons til den stor agrarkrise og pestepidemiet i 1300-tallet. Utstein mødte den gennem en omstrukturering af ejendommassen, arrondering og mageskift for at skabe større sammenhængende områder. Vi får også en detaljeret beskrivelse af klostrets sidste tid, specielt om overgreb fra den sidste middelalderbiskop, Hoskold Hoskoldson, der udøvede voldsgæsteri fra klostret. Abbeden bliver pågrebet og ført i lænker til Stavanger. En kvinde anklagedes for at have haft et forhold til abbeden, og hun blev også fængslet.

Denne beretning ender uden nogen konklusion, muligvis fordi kilderne slipper op. Jeg savner dog en stillingtagen til Utsteins sidste årtier og spørgsmålet om klosterdisciplin. Biskop Hoskoldsons anklager står uimodsagt, og det er netop beretninger af denne type der bruges for at hævde, at klostrene i 1500-tallet var “dekadente”. Så vidt jeg kan se var Utstein kloster 24. august 1537 et yderst levende sted der sagtens kan have været videreført, hvis det ikke var for det nye politiske regime. Det skal dog for helhedens skyld tilføjes, at Eldbjørg Haug andetsteds har tilladt sig selv nogle overordnede betragtninger om klostret i forholdet til middelalderens almindelige kirkeliv: “Noen refleksjoner etter arbeidet med Utstein klostrets historie” i Steinar Imsen (red.), *Den kirkehistoriske utfordring* (Tapir, 2005), s. 91–114.

Øystein Ekrolls, “Bygning og bruk”, giver en næsten poetisk gennemgang af klostrets bygningshistorie. Han fører læseren rundt iblandt bygningerne og viser resultaterne af arkitekt Gerhard Fischers store engagement i klostret fra 1937–75. Augustinergrundplaner er ikke så forudsigelige som cistercienserklostrenes, og derfor er der et åbent spørgsmål om et at klostrets mest elegante rum skal tolkes som kapitelsal eller sakristi. Der er argumenter for begge tolkninger. Men Ekroll fjerner med sikker hånd en af Fischers store misforståelser: at vestfløjen, der blev revet ned i 1630erne, blev brugt for lægbrødre. Så vidt vi ved havde augustinerklostre slet ikke lægbrødre.

Gerhard Fischer var ikke meget interesseret i at samle genstande, og vi har kun få af dem fra klostertiden. Ekroll omtaler to solure og en krukke, udgravet i 1903. Men det er ikke en overraskelse at så lidt er blevet fundet: stedet har været under konstant brug siden reformationen. Klosteranlægget ombygges til herresæde i begyndelsen af 1620erne. Når vestfløjen nedrives i 1630 bygges der et træhus, som er på stedet indtil 1941. Fra 1900–1904 bliver kor og tårn restaureret, og 1935 overtages stedet af Stiftelsen Utstein Kloster.

Nina Tjomslands artikel “Klosterhagen” er mere en generel behandling af klosterhaver i middelalderens Europa end en omtale af Utsteins planter. Det faktum at

der har været havebrug og landbrug på Utstein siden middelalderen betyder at eventuelle rester af gamle vækster er væk. Hun nævner den store mulighed den danske botaniker Johannes Lind havde på Eskilsø i Roskilde fjord: her var et område som i århundreder blev overladt til sig selv og derfor kunne afsløre noget om de planter munkene brugte. Mere kan siges om Utsteins haveanlæg i 1700-tallet, da ejeren Christopher Garman etablerer en barokhave.

Tor Weidlings “Klostret som verdslig len 1527–1664” og “Under dansk konsortium 1664–1700” er en meget detaljeret redegørelse for Utsteins udvikling under forskellige ejere. Vi hører om bøndernes klager, bl. a. over pligtarbejde. I 1700 bliver Utstein solgt til Christoph Frimann. Lars Loberg fører os videre med “Nettverksbygning og krongodskjøb”: vi ser 1800-tallet som gårdens storhedstid, med fåreavl og opdeling af jordlodder, men så kommer det tidlige 1900-tals emigration til Stavanger og til Amerika. Herefter sker udviklingen fra privat eje til fællesskabet, noget som nærmere beskrives af Jørg Eirik Waula i hans “Stiftelsen Utstein Kloster”. Bogen slutter med to bidrag der viser stedets relevans for det moderne samfund. “Det nye udviklingsbudskabet fra Utstein” og “Utstein guidelines” for hjertemassage.

Vi er kommet langt fra middelalderen, men de ministre der mødtes på Utstein i 1999 for at diskutere udviklingsstrategier har på deres egen måde videreført augustinerbrødrenes omsorg for samfundet omkring dem. Jeg ved ikke, hvor mange mennesker vil læse denne bog som helhed. Middelalderhistorikere vil nok holde sig mest til klostertiden; arkæologer til bygningsbeskrivelsen; landbrugshistorikere til den nyere tid. Bogen er rig på tilbud, og illustrationerne og tabellerne gør indholdet tiltrækkende. Jeg kan kun lykønske Eldbjørg Haug og Stiftelsen Utstein Kloster for en publikation der er smuk og velskrevet. Den er et væsentlig bidrag til europæisk kulturhistorie.

Brian Patrick McGuire, f. 1946, professor, Institut for kultur og identitet, Roskilde Universitetscenter, 4000 Roskilde. bpm@ruc.dk. Forskningen beskæftiger sig specielt med middelalderens kirkeliv, klostervæsenet, og bredere kulturhistorie. Publikationer bl.a. *The Cistercians in Denmark* (1982), *Friendship and Community: The Monastic Experience 350–1250* (1988); *The Difficult Saint: Bernard of Clairvaux and his Tradition* (1991), *Brother and Lover: Aelred of Rievaulx* (1994); *Jean Gerson. Early Works* (1998); *Den levende middelalder: Fortællinger om dansk og europæisk identitet* (2005); *Jean Gerson and the Last Medieval Reformation* (2005).
